

LA GALERNA I EL LLAMP

La galerna i el llamp, diu Màrius Torres. Només dol i només ferides.

L'Acadèmia i Laboratori de Ciències Mèdiques de Catalunya organitzà, el curs 36-37, unes sessions científiques i unes conferències de divulgació referents a temes de medicina en relació amb la guerra. L'insistent Joan Córdoba hi participà amb unes lliçons sobre «La protecció social de l'infant abandonat a la guerra» i Lluís Gubern i Salisachs exposà el «Tractament de les ferides en general».

Els problemes derivats de la guerra ho centraven tot. Només al cap d'un any del seu inici (el juny de 1937), a Catalunya havien arribat uns 270.000 refugiats —fugint dels fronts de combat—, en condicions de misèria extrema i atuïts moralment i psíquicament. Ho acabaven d'abandonar tot.

La xifra total d'infants refugiats és de molt difícil fixació a causa de les variades formes d'instal·lació que seguien després de l'arribada: uns residien en colònies —aquests eren ben comptabilitzats—, d'altres passaven a càrrec d'una família i d'altres —els que havien vingut amb la seva— continuaven vivint-hi. Fou creat l'organisme Ajut Infantil de Reraguarda amb la missió d'acollir els infants que arribaven; acabà tenint la responsabilitat de la majoria de la població infantil refugiada. Els aspectes sanitaris de la institució foren encomanats a un grup de metges —pediatres, internistes i especialistes diversos—, entre els quals hi havia Pere Calafell.⁶² En el mo-

62. *Infants refugiats a Catalunya*, Pere Calafell. «La Medicina Catalana», núm. 45-46, pàg. 559.

ment de l'arribada, eren practicades als nouvinguts una exploració clínica i la prova del Mantoux i, a continuació, eren col·locats en residències o famílies o en establiments a propòsit en el cas d'infants malalts. Fins i tot les residències d'infants sans eren visitades diàriament pel pediatre, que procurava el compliment d'unes pautes d'organització higiènica i dietètica que havien estat repartides. Recomanaven, per exemple: «A les set (a l'estiu a les vuit). Sopar: patates i verdures, un ou, fruita. Rentar-se la boca» o «No menjar res entre hores. Rentar-se les mans abans de menjar. Finestres obertes!! Aire i sol!! (Ni fred, ni corrent d'aire). Sortides al camp. Practicar algun esport.»

Eren infants —la majoria— de procedència molt humil i habituats a un model de vida molt primari; les revisions de què foren objecte donaren un total d'un 5,5 per cent entre afectes de tuberculosi pulmonar evolutiva o en regressió.

La gent de l'Ajut Infantil de Reraguarda, sense cap remuneració, s'esforçaren perquè a la mirada trista de l'infant refugiat, que «fill de la guerra, / dorms en la innumerable / falda absent de la fuga».⁶³ hi tornés el somriure.

Pertot arreu, la guerra. Com a la Biblioteca Higia que emprèn la «Col·lecció Higiene de Guerra», que l'any 1937 publica el llibre de Josep Roig i Raventós *El problema de l'infant*. «La Medicina Catalana»⁶⁴ en diu: «És el crit d'alerta del pediatre conscient enmig del trasbals creat per la bogeria d'una guerra agreujada pel capgirell econòmic-social d'una revolució.» I Roig i Raventós hi diu que «L'infant, per la seva indefensió i per la seva innocència, constitueix un sector de la població completament neutral de les lluites d'una nació» i, per exemple, incita els poderosos a situar en un primer pla de la política social

63. «Infant refugiat adormit», dins *Del joc i del foc*, Carles Riba. Barcelona, 1946.

64. «La Medicina Catalana», núm. 53. 54, pàg. 257.

—si es vol dir civilitzada— la protecció de l'infant, que és el ciutadà més fràgil.

I, després de tot, encara s'ha donat el cas d'algun curt de gambals que està convençut d'haver guanyat alguna vegada una guerra, quan —si es mira ben mirat— tots, sempre, som els perdedors de les guerres.

«LO TEMPS PASSAT M'ÉS PRESENT
CASCUN HORA»

El cavaller Jordi de Sant Jordi lluità al costat d'Alfons el Magnànim, a Itàlia; i, el 30 de maig de 1423, fou fet presoner pel *condottiere* Francesco Sforza. Ni les lluites ni la captivitat no impediren que fos l'exquisit poeta de l'emoció, de la fresca melangia i del vital enyorament, ni que —ple de Petrarca— ens deixés la cançó «Tots jorns aprenc e desaprenc ensem», aquesta lliçó d'humilitat en què, però, el dubte universal o la incertesa del moment no es fan incompatibles amb l'experiència viscuda.

És la mateixa idea —si bé expressada en altres paraules— de la «Alocución presidencial» que pronuncià Emili Roviralta quan es féu càrrec de la presidència de la Societat Catalana de Pediatria, que en aquell moment reprenia activitats sota un nom —pel que sembla— menys escandalós. Aquest parlament figura en el «Boletín de la Asociación de Pediatras de Cataluña» del mes de juliol de 1947; Roviralta expressa, de primer, «*mi más profundo agradecimiento a la Junta saliente y de modo especial a su Presidente el Dr. Salvador Goday por haberme señalado para ocupar este puesto que tanto me honra (...) un cargo que no carece de dificultades en el momento actual*». A continuació —amb una evident enyorança— diu: «*De todos es conocida la interrupción y vicisitudes por que han atravesado las reuniones pediátricas en esta Casa durante los diez últimos años, plasmando en los últimos en unas sesiones de la Sección de Pediatría de la Academia de Ciencias Médicas que venían, en cierto modo, a substituir a nuestra antigua Sociedad en algunas de sus funciones.*»

El procés d'arribada a la situació que refereix Emili Roviralta fou laboriós; el descriu August Brossa quan, com a president, glossa els primers vint-i-cinc anys de la Societat: «*Al finalizar la época presidencial del doctor P. Martínez García [era la primavera del 36] fué elegido el doctor Salvador Goday-Casals, quien no pudo actuar porque vientos de tragedia y de guerra civil imposibilitaron toda vida científica normal. Pasado el vendaval trágico...*» I August Brossa no ho diu, però entre la gent de la pediatria i els amics hi hagué morts —com Torelló i Cendra que morí assassinat, l'agost del 36, a la carretera que va de Guimerà a Santa Coloma de Queralt o com Rafael Battestini i Galup, director de l'Hospital de Santa Tecla de Tarragona, que fou afusellat una matinada d'abril del 39—; hi hagué exili —com per a Emili Mira, que hi morí, o Pompeu Pascual i Carbó o Jaume Elias—; i hi hagué presó —com per a Vidal Jordana o Josep Ferrés i Ribera o Alfons Trias i Maxencs o Pere Calafell, que en una «Tarjeta postal patriótica» escrita als seus des de les Prisiones de Bilbao diu «*Espero poderos abrazar pronto. Mi deseo hubiera sido pasar estos días de Semana Santa en vuestra compañía*».

Però, tornant a les paraules d'August Brossa: «*Pasado el vendaval trágico ... poco a poco fueron reagrupándose los elementos que la guerra dispersó ... para intentar reanudar nuestras tareas de científica hermandad. ... Al cabo de pocos meses se constituyó de nuevo una Junta Directiva, que presidió nuestro ilustre colega doctor Salvador Goday-Casals.*»⁶⁵ És la Junta que precedeix la d'Emili Roviralta, aquella a la qual ell fa referència, una Junta que dugué a terme unes activitats que potser no arriben ni a testimonials; tot i els intents de represa.

Val a dir que els esforços de reorganització eren fets des de la precarietat més absoluta i amb una obligada ocultació del nom de la Societat. Un exem-

65. *Los primeros XXV años de la Sociedad Catalana de Pediatría*, August Brossa. BSCP, 1952, pàg. 126.

ple, la comunicació que, encapçalada per l'escut de l'«Academia» i signada per Salvador Goday, president, i Emili Balanzó, secretari, fou dirigida el desembre de 1943 als pediatres assequibles. Diu així: «*Muy Señor nuestro y distinguido compañero: Encargados, por la Junta Directiva de la Academia de Ciencias Médicas, de organizar la Asociación de Pediatras de la misma, tenemos la satisfacción de comunicarle que (D.M.) el próximo mes de enero esta Asociación iniciará su vida científica. ... / ... tenemos el honor de invitarle a formar parte de esta Asociación, a la que esperamos se dignará contribuir...*» Tot plegat sona tan desafinat com estranya sonava tota la circumstància.

La represa dels treballs de la Societat és mèrit d'Emili Roviralta que, pròpiament, s'encarregà de dur-la a terme no pels sistemes d'elecció habituals des de la fundació de l'entitat, sinó —en temps poc normals, mecanismes d'excepció— per designació personal d'Agustí Pedro Pons, que —tampoc elegit— presidia la que ara es denominava Academia de Ciencias Médicas. Roviralta ho explica: «*El Dr. Pedro Pons, siempre atento a los deseos y sentimientos de sus compañeros, ha creído llegado el momento de que las aguas volvieran a sus cauces normales, es decir, que las distintas secciones especializadas se constituyeran en Sociedades autónomas e independientes y nos ha honrado a la vez con su confianza, para que nos encargáramos de este cometido.*»

I per acabar d'arrodonir la pobresa documental d'aquest període, un fet que Emili Roviralta ens fa saber: «*A los múltiples problemas que esta reorganización involucra se ha venido a añadir el que por defunción del antiguo Secretario Dr. Miguel Echegaray se haya extraviado toda la documentación, incluso de la lista de Socios, el libro de actas y el libro de caja, etc. de la antigua Sociedad de Pediatría.*»

Roviralta, en aquesta mateixa al·locució, —com un desafiament al sistema imperant d'ocupació de càrrecs per designació superior, que en multitud de casos era admès complagudament— declara que

«...esta Junta ... acepta gustosa el encargo de gestionar la normalización de esta Sociedad pero considerándose a sí misma como interina o provisional y con el firme e indeclinable propósito de transferir sus cargos a la que libremente se elija tan pronto como la nueva Asociación se halle legalmente constituída con iguales derechos y obligaciones que antes le pertenecían.»

Les gestions per aconseguir aquesta legalització foren fetes sense adormir-se i, així, uns «Estatutos» en què es declara que els càrrecs de la Junta Directiva seran «*elegidos entre los socios numerarios*» foren aprovats el 29 de gener de 1949. L'acta d'aquest retorn a la vida —retallat, però operatiu— és signada pel secretari Francesc Llauredó i Tomàs, amb el vist-i-plau del president Roviralta i el *nihil obstat* del «Governador Civil» E. Baeza.

A Emili Roviralta el succeí Jeroni de Moragas que, amb data de 1948 i 1949, fa aparèixer dos anys de «Boletín de la Sociedad Catalana de Pediatría», modest, esquifidet, però amb aparença de normalitat. Els secretaris de redacció són Josep Gaspà i Lluís Terradas, el primer any, i Gaspà tot sol, el segon.

Una mostra de la cautela —o el temor— amb què era aconsellable de fer els moviments aquells temps —que la simple menció respectuosa d'un nom de ressonàncies contraposades, fos professor universitari o fos actor de cinema, podia comportar repri-mendes o suspensions- la dóna la llista de socis que apareix en el «Boletín» de 1949. Segons aquesta relació, la Societat comptava en aquell moment amb 67 socis numeraris i 12 agregats; Salvat i Espasa era soci de mèrit i Pere Martínez i Garcia, soci d'honor. Lluís Sayé i Sempere, el primer membre d'honor que tingué la Societat, com que era un exiliat, com que havia estat col·laborador de l'obra sanitària de la Generalitat i professor de la Universitat Autònoma, era un nom tabú i, conseqüentment, en la temorega llista de socis és oblidat.

Després, el «Butlletí» —un pobre «Butlletí» de migrats recursos econòmics— torna a emmudir i no

reapareix fins a 1952, amb l'alambinada denominació de «Suplemento de Pediatría de Anales de Medicina, Boletín de la Sociedad Catalana de Pediatría». Presidia la Societat, August Brossa; i l'encarregat de la direcció de la revista fou, durant 7 anys, Andreu Olivé i Badosa. El mèrit d'haver encarrilat la continuïtat del «Butlletí» és d'ell i de ningú més.

Les activitats de la Societat, que, cada curs des de la represa, començaven sense cap solemnitat, amb la presidència de Moragas veuen el retorn a l'antic i saludable cerimonial de les conferències inaugurals dites per una persona que, generalment, té alguna cosa a dir. L'onze de novembre de 1949, el mateix Jeroni de Moragas —que de coses a dir en tenia moltes— inaugurà el curs amb una lliçó sobre «El adolescent». Era una de les primeres manifestacions de la reivindicació que l'etapa de l'adolescència és ben bé de la responsabilitat dels pediatres.

L'ASSISTÈNCIA EN BLANC I NEGRE

«Hi ha matins que al sortir de casa i comprovar les innumerables visites domiciliàries que he de fer, em poso gairebé a plorar», digué un dia Salvador Goday. I si no ho digueren també tots els pediatres d'aquell temps, ho pensaren. De la Barceloneta a Les Corts i de Sant Andreu a Can Tunis, molt pocs amb cotxe, alguns amb moto i la majoria amb uns tranvies que passaven quan volien i arribaven a tres quarts de quinze. Era usual de cridar el pediatre a domicili —de dia o, també, a les quatre de la matinada— per un accés febril, per una faringitis, per un vòmit dispeptic o una urticària, i no cal dir per una varicel·la, una parotiditis o un catarro; hi havia hagut fins aleshores pocs pediatres i llur labor d'educació sanitària havia arribat a sectors de població reduïts. Moltes de les afeccions majors —des d'una deshidratació severa fins a una encefalitis xarampionosa o una leucèmia terminal— també eren ateses a domicili, tant les del passeig de Gràcia com les del Poble nou; els serveis d'urgència pediàtrics eren pràcticament inexistents i els llits hospitalaris de tota mena —i també els per a infants, és clar— escassejaven i, a més, la majoria dels pocs disponibles podien optar còmodament a premi com a inhospitalaris. El pes de la responsabilitat del pediatre de capçalera era molt feixuc i només el mig alleugeria la consulta amb un dels mestres: al peu del llit, sense cap altra informació que la història clínica, l'exploració física i potser algun hemograma i, és clar, el criteri i l'experiència del mestre consultat.

En alguns casos, la situació no era només un sa-

nitós exercici d'anar amunt i avall i de pujar escales, sinó que podia vestir-se de tons dramàtics: una ambulància que, a les tres de la nit, portava a l'Hospital d'Infecciosos un infant amb un crup diftèric podia trigar quaranta minuts per fer un trajecte de deu, perquè un tren de càrrega que feia maniobres li barrava el pas.

I el pediatre rebia l'ofertament de la Compañía Ícaro que, el 3 de setembre de 1949, comunicava: «*Nos complace poner en su conocimiento que disponemos de aviones especialmente condicionados para realizar vuelos a las alturas prescritas para el adecuado tratamiento de la tos ferina.*»

La principal causa de mort entre els infants continuava essent digestiva —la mortalitat d'estiu—, amb els vòmits i la diarrea incoercibles, per bé que la febre tifoide, el xarampió i les seves complicacions, les bronco-pneumònies o la tuberculosi contribuïen a mantenir altes les taxes. De totes maneres, a la ciutat de Barcelona, una mortalitat infantil que l'any 1910 era de 192 per mil nascuts vius, que baixà a 108 per mil l'any 1936 per tornar a pujar a 148 l'any 1940, l'any 1950 s'havia reduït a 47 per mil nascuts vius, molt lluny encara d'un índex entre 15 i 20 que tenien els Països Escandinaus, Gran Bretanya, els Països Baixos, França o Txecoslovàquia, per exemple.

Al cúmul de dificultats que derivava d'una assistència amb pocs mitjans, vingué a afegir-se —no com si plugués sobre mullat, sinó com si sobre mullat hi caigués el diluvi— la gran onada immigratòria. El percentatge de no catalans residents a Catalunya, era l'any 1900 de 4,22; l'any 1910 havia pujat a 5,44 i l'any 1920 a 14,4; eren els efectes de l'atracció produïda per les obres públiques. L'any 1930, el tant per cent oscil·lava al voltant de 20, i l'any 1970, amb una població immigrada de prop de dos milions, el percentatge és de 37,69. Quan culmina el moviment migratori, en algunes poblacions el cens és majoritàriament immigrant: a Santa Coloma de Gramenet és un 56,5 per cent, a Cornellà un 57,1, al Prat del Llo-

bregat un 53, a l'Hospitalet un 52,7 i a d'altres poblacions arriba també a percentatges respectables (Barcelona, 35; Badalona, 47; Terrassa, 44,2; Tarragona, 38,6; Manresa, 30,8; Girona, 28,5; Lleida, 29,9).⁶⁶

Moltes vegades la immigració és de famílies senceres, o de pobles sencers, i per tant arriben infants de totes les edats; en d'altres casos, els immigrants són joves que constituïran una família i faran que augmenti considerablement el cens infantil. El baix nivell econòmic de la majoria dels nouvinguts obliga a una instal·lació paupèrrima, en construccions fetes amb materials inadequats, aprofitats i fràgils, en zones marginades, poc accessibles i sense cap dels equipaments elementals; el conjunt fa que les condicions generals de vida i molt especialment les sanitàries, siguin infrahumanes. Molts dels habitants de la ciutat tenien una vaga notícia de l'existència d'aquests nuclis de població, potser havien llegit algun text de Francesc Candel o de Josep Maria Huertas o potser algú els n'havia fet una referència; els pediatres, en canvi, per dalt de Montjuïc o per la Taxonera o pel Carmel, havien suat, un dia i un altre, l'abrupta realitat del barraquisme. I, probablement, havien vist l'escena d'uns marrecs jugant, en un regueró d'aigües residuals, amb una fustota en funcions de barca. Al terme municipal de Barcelona, en el moment de màxima extensió d'aquesta implantació (1965), hi havia, com a mínim, 20.000 barraques, amb una població estimada de 100.000 persones; i, naturalment, malalties de grans i malalties de petits per a tots els gustos —o millor, per a tots els disgustos—, amb una ínfima possibilitat d'observació de les mesures d'higiene més primàries, una cultura de poble tirant a primitiu i una capacitat d'adaptació a noves formes de vida pràcticament nul·la.

66. *La immigració a Catalunya*, Josep Termes. Barcelona, 1984 i *Llengua i població a Catalunya*, M. Strubell Trueta, Barcelona, 1981.

És clar que hi havia veus que denunciaven les mancances; la d'Ignasi Aragó, per exemple, que descriu dues zones sanitàries zero, una del Poble Sec al Prat i fins a Esplugues (amb més de mig milió d'habitants) i una altra del Poblenou a Montcada i Reixac (amb 470.000), sense cap hospital ni cap centre sanitari menor per a l'assistència infantil. Però l'espera, si no de la solució, de les primeres manifestacions de la voluntat de solució, es féu eterna: el país —segons evidencia qualsevol dels «Noticiaris Documentals» de l'època— vivia molt feliç i si, al Vallès, l'aiguat del dia 25 de setembre de 1962 ocasionava un miler de morts, especialment entre els habitants de les barraques edificades al llit dels rius i les rieres, les autoritats feien uns emotius discursos.

Algunes persones —pediatres, infermeres, assistents socials, pedagogs— dedicaven una atenció especial, preferent o exclusiva a la desvalguda població infantil d'aquests nuclis. No costa d'imaginar —per exemple— quina havia d'ésser l'abnegació de les persones que atenien el barri de barraques de Somorrostro, situat arran del mar entre la Barceloneta i el Poblenou, que no desaparegué fins a 1970: el constituïen 1332 barraques, d'uns 20 o 25 metres quadrats cadascuna, que habitaven 9500 persones, la qual cosa indica que la mitjana de concentració era superior als 7 habitants per barraca. La població d'edat escolar era de 1900 infants, dels quals només 297 assistien a una de les dues úniques escoles —privades ambdues— que hi havia al barri. En tot Somorrostro només hi havia un dispensari, no oficial naturalment.

Un barri suburbial amb innegable fortuna fou —durant anys i panys— el de les Cases Barates «Eduard Aunós», al costat del passeig de la Zona Franca. I tot per la dedicació d'un metge: Carles Ribas i Magri, que l'any 1939 —just acabada la Guerra Civil—, impressionat per la misèria i la precarietat de les condicions sanitàries i assistencials del barri, s'instal·là en un piset de les Cases Barates i començà la visita dels infants de la barriada. Com s'ho feia és

un misteri del qual encara ningú no n'ha tret l'entrellat: el dispensari era benèfic, repartia medicaments i —tot sol— no mirava prim en les hores que hi passava. L'any 1959 aconseguí la constitució del Patronat de la Parròquia de Nostra Dona del Port, la qual cosa féu possible el concurs d'especialistes i una molt millor instal·lació material. Arribà a reunir més de 15000 històries d'infants i molt més de quinze mil afectes d'altres tantes persones que, simplement, l'estimaven.

Els suburbis —és clar— no eren privatis de Barcelona; n'hi havia a totes les poblacions industrials de Catalunya. A Sabadell, per exemple, el barri de Can Oriac, el Torrent del Capellà i la Plana del Pintor, tenen més de 17.000 habitants l'any 1963, quan l'any 1940 no arribaven a 250; a Lleida —sempre amb dades dels anys seixanta—, només al barri dels Mangraners viuen 5.000 persones; a Manresa, els habitants de zones suburbials passen de 10.500, a Girona de 9.000, a Vilanova i la Geltrú de 8.000, a Reus de 12.000, etcètera. D'aquesta població —que viu en barraques mancades de condicions higièniques o en blocs de pisos que alguns urbanistes batejaren amb el nom de «macrobarraques» o constituents del «barraquisme vertical»—, aproximadament una quarta part té menys de catorze anys.

Francesc Candel, un gran coneixedor dels problemes d'aquestes zones, un dia comunicava a la Societat Catalana de Pediatria⁶⁷ detalls com que *«las asistentas sociales acostumbra a ser unas muchachas abnegadas que crían canas prematuramente de tantos conflictos insolubles como se les presentan»*, o que *«en las barracas, algunos tienen retretes o pozos ciegos. Otros emplean jarros de noche que vierten por la mañana donde quieren»*, o que *«es impresionante los ríos y montañas de basuras, con su secuencia de lustrosas*

67. Resposta de Francesc Candel a l'enquesta feta per la SCP (1967) durant l'elaboració del treball *La pediatria en el suburbi*.

y gordas ratas que se dan en todos los rincones de esta extensa zona suburbial.»

I al mig, uns homes i unes dones. I uns infants, als quals arribava una assistència —entre abnegada i heroica— que, a ben segur, en comptes de recordar en blanc i negre, hauria d'ésser escrita en daurades lletres d'homenatge.